

Az ünnep előtti napon Kaposváron a *Válasz* és a *Berzsenyi Társaság estjén* Németh László mondta el *Berzsenyi ürügyén* című ünnepi beszédét. A beszéd nemcsak Kaposvárnak szólt, hanem az országnak is. Németh három tanulságról beszélt. Az első az volt, hogy Berzsenyi, ez a nemes ember a *leghaladóbb költő* volt azok között, akik a XIX. század első évtizedében e honban levegőt szívtak. Ebből a nemesi Diogenesből hatalmas sugárban tört elő a romantika árama. Széchenyi volt az első igazi forradalmár, aki azonnal ráismert Berzsenyire. A második tanulsága beszédének az volt, hogy az igazi költő meggyőzhető, a fény mindig meggyőzi az író, az igazi író *és haladást nem kell egymástól féltetni*. A harmadik tanulság pedig az volt, hogy az igazi költő sohasem marad ügyvédek nélkül. A halál felé ballagó Berzsenyi megbékélve úgy mehet fel Pestre, mint ki a maga érdemét, a maga eredményeit ott érzi az életet jelentő zsbongásban. A két lángész megértette egymást, de a nagy költőt is, előbb Széchenyi, utóbb pedig Németh László.

Ezért beszélt Fodor András is Kodályról, akinek A közelítő tél című nagy Berzsenyi vers volt a székfoglaló témája a Művészeti Akadémián, míg a másik Berzsenyi vers: A magyarokhoz című pedig a hazai énekkari mozgalom zászlóshajójának a szignálja lett.

A Berzsenyi Társaságot – más egyesületekkel együtt – túl korán számolta fel hazánkban a belügyi kormányzat. Megszűnése és betiltása után Somogyban, de az országban is, a levéltárak, a múzeumok és a könyvtárak voltak a Berzsenyi kultusz ápolói. A niklai emlékmúzeum megalapítására is ekkor került sor, 1954-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum támogatásával. 1956-ban már állandó kiállítást nyitott meg a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum a Berzsenyi-ház falai között. A Levéltári Évkönyv pedig ekkor adta közre M. Kiss Pál művészettörténész jóvoltából Simó Ferenc ismeretlen Berzsenyi portréját, amelyet a Magyar Nemzeti Galéria őriz gyűjteményében. E kultusz szolgálatában jelentette meg a levéltár Somogyi Almanach sorozatában a költő születésének 200., halálának 140. évfordulóján Takáts Gyula újabb verseit és tanulmányait *Hódolat Berzsenyi szellemének* címmel. Martyn Ferenc Berzsenyi sorozata is elkészült. Díszes emlékkönyv is megjelent Somogy és Vas megye támogatásával Merényi Oszkár szerkesztésében, benne a Berzsenyi Társaság történetével, amelyet magam írtam.

A költő kétszázadik születésnapja ünnepére – Fodor András vezérletével – 17 költő jött a megyébe, hogy előbb a megye székhelyén, másnap pedig Niklán az új Berzsenyi szobor előtt, azt megkoszorúzza, bemutassák az író élő antológiáját, az új Berzsenyi verseket. Hosszabb szünet után 1985-ben újra feltámadt a patinás társaság, majd Somogy és Vas megyével karöltve a Magyar Írószövetséggel együtt *országos hatókörű egyesülétté alakította a Berzsenyi Társaságot*, amely Berzsenyi születésnapjával egy időben Helikon Napokat szervezett és Berzsenyi-díjat is alapított. A magyar írók világtalálkozójának a megszervezésével pedig a Társaság már kontinensekre kiterjedő súllyal végezte munkáját és jelentette meg új folyóiratát: a *Somogyot*.

Kanyar József

Száz éve született Esterházy János

2001. március 11-én került sor gróf Esterházy János születésének századik évfordulója alkalmából tartott emlékünnepekre a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) és a Rákóczi Szövetség (RSZ), illetve az Esterházy János Emlékbizottság szervezésében a Parlament Kongresszusi termében. A rendezvény fővédnöke Mádl Ferenc köztársasági elnök volt.

Ki is volt Esterházy János?

A szlovák külügyi szóvivő szerint „Esterházy János legjobb esetben is ellentmondásos személynek minősíthető, és az emlékére szervezett ünnepség, illetve a hasonló rendez-

Esterházy János (1901–1957)

vények inkább gyöngítik, mint erősítik a két ország közötti bizalmat és együttműködést.” Az egyik kassai napilapban erről Peter Schutz így fejtette ki véleményét. „Az MKP [Magyar Koalíció Pártja] elnöksége és František Mikloško részvétele Esterházy János százéves évfordulóján a budapesti parlamentben, Szlovákiában kibiztosította a stupiditás gejzírjét. Hihetetlen butaságok és aktivitások robbannak ki elsősorban az SZNP-ből [Szlovák Nemzeti Párt] és annak mentális »udvarából«. (...) Ismét úgy nézünk ki mint egy állatkert. (...) Sajnos a főfelelős a külügyminisztérium, mely abszolúte fölöslegesen és konfrontációs hangnemben »kiharangozta« a budapesti ünnepséget. (...) Teljesen érthetetlen kilengés, miképpen rondíthat bele egy minisztérium, homlokzatán integrációs elsőséggel, egy baráti ország kegyeleti megemlékezésébe, melytől széleskörű segítséget várunk el például a NATO-ba való bejutásnál.” (Korzár 2001. 3. 14. 5. old.)

Dušan Slobodník számára Esterházy János összevethető a „fasiszta” Konrad Henleinnel és K. H. Frankkal. Ezt a két náci vezetőt és háborús bűnöst a könyörtelen csehszlovák kisebbségpolitika Hitler karjaiba kergette, közülük főleg az utóbbinak kezéhez számtalan ember vére tapadt. A hírhedt szerző, aki a háború végén SS-kiképzésen esett át, s majd miután megjárta Szibériát, a kommunista totalitás szócsové lett, hazaárulónak bélyegzi a grófort és azt a hazugságot terjeszti, hogy főszerepet játszott az első bécsi döntés létrehozásánál. De arról már hallgat, hogy Jozef Tiso is tárgyalat a magyar politikuskokkal arról, hogy Szlovákia csatlakozna Magyarországhoz. Megvádolja a jelenlegi magyar kormányzatot, hogy nem tartja tiszteletben a fasizmus legyőzése utáni Európa és világ új szemléletét. „Az MKP vezetői, mint állítják, Esterházy nyomában akarnak haladni. (Szlovák) hullákon keresztül is.” (Literárny týždenník 12., 2001. 3. 22. 1., 9. old.) A szintén hírhedt Andrej Ferko szerint, az első fasiszta rendszerben 1920-ban alakult – hol másutt mint Magyarországon – és ennek főszereplője ki más is lehetett volna, mint Esterházy, a „prominens fasiszta” és „antiszemita”. A „superfasiszta” Horthy újratemetése, a korona parlamenti elhelyezése, Esterházy ünneplése nem mást szolgál, mint Szlovákia (újbóli) területi megcsonkítását. Még azonban nincs veszve minden. Mikloško visszaadhatja a kitüntetést, a Zsidó Hitközség alapvető tiltakozást adhat ki, a szlovák parlament a világ összes törvényhozását figyelmeztetheti arra, hogy a fasizmus történelmi bölcsőjében ismét ez az eszme születik újjá. (Literárny týždenník 12., 2001. 3. 22. 9. old.) A szlovák szerzők ugyanis három fogalmat szoktak összesíteni: a fasizmust, a náciizmust és az irredentizmust. Holott a fasizmus megelőzte a náciizmust. Az előbbi Olaszországban dívott, az utóbbi Németországban és többek között Szlovákiában. Az irredentizmust azért szeretik a fasiszmustal egybeemlíteni, mert így „jobban” hangzik. Így lett néhány szlovák cikkíró szemében Márai Sándor is fasiszta. Csak azért, mert örült, hogy szülővárosa, melynek 1918 előtt nem sok köze volt a szlováksághoz, 1938-ban visszakerült Magyarországhoz.

Ebben az a tragikomikus, hogy egy amerikai liberális közgazdász, Murray N. Rothbard a területi integritást nem hajlandó szent tehénként kezelni és az irredentizmus jogosságát meg is indokolja: „Abszurdum minden nemzetállamot, mely határait bármilyen időben saját maga határozta meg, valami helyesnek és szentnek tekinteni, területi integritását olyan tulajdonnak deklarálni, amelynek érintetlennek kell maradnia úgy mint az önök vagy az én testemnek, né tán személyes tulajdonomnak. Hisz ezeket a határokat erőszakkal vagy nemzetközi szerződéssel biztosították, anélkül, hogy megállapodtak volna az adott hely lakosaival, és idővel úgy tologatták őket, hogy a területi egységről szóló kijelentések ilyen szempontból teljesen nevetségesek.” (...) „Először megállapíthatjuk, hogy nem minden államhatár igazságos. A libertáriusok egyik célja kellene hogy legyen a jelenlegi nemzetállamok nemzeti entitásokká való transzformálása, melyek határait igazságosnak nevezhetnénk; azaz a jelenleg létező erőszakos nemzetállamok felbontása valódi nemzetekre... Röviden, minden csoportnak, minden nemzetiségnek lehetősége kellene legyen arra, hogy elszakadjanak bármely nemzetállamtól és csatlakozzanak bármely más nemzetállamhoz, amely ezzel egyetért.” (OS 2001., 1. sz. 21–22. old.)

Vladimír Hudák korábbi irományaihoz hasonlóan, azt bizonygatja, Esterházy szponzor és áruló. Ő is rosszindulatúan idéz a korabeli dokumentumokból, s főleg Ladislav Deák félrevezető sugalmazásait fogadja el, aki több nyelven publikálta véleményét a grófról. (Plus 7 dní 12., 01. III. 26. 38–41. old.)

A Népszabadságban – legnagyobb megrökönyödésünkre – E. Fehér Pál „méltatta” a mártír politikust, aki szerinte „megszavazta a szlovákiai antiszemita törvényeket”. Ez így egyszerű-

en hazugság! Majd Ivan Kamenec, szlovák történész igaztalan véleményével zárta sorait: „Esterházy, sok szlovák, magyar és más politikushoz hasonlóan annak a téveszmének lett az áldozata, hogy lehetséges a totális rendszer létrehozása az egyik oldalon, ugyanakkor elvárható, hogy ez a rezsim toleráns, humanus lesz...” Ez tán inkább a hírhedt kommunista újságíró – aki 1989 előtt belügyi kintűtetésben is részesült – és a szlovák történészt jellemzi, mintsem a grófot, aki világosan látott: „Mi vallásos érzésünket és hitünket, legyünk akár katolikusok, akár protestánsok, soha sem süllyesztjük a politika kétes értékű eszközévé.” Az az E. Fehér ír így, aki megszarolta Fábry Zoltánt, s aki mindenkit feljelentett, aki a Vádlott megszólal című memorandumot annakidején Magyarországon szóba merete hozni. Fábry említett írása éppen az Esterházy melletti bátor kiállítás volt közvetlenül a második világháború utáni náci módszereket alkalmazó restaurált Csehszlovákiában.

A szlovák történész felületes megállapításait a cseh Bohumil Doležal is górcső alá vette: „Kérdéses, hogy Esterházy milyen mértékben volt a Szlovák Köztársaság rendszerének tényleges építője, ez ugyanis sokkal alaposabb bizonyítást igényelne, mint amilyennel a szakértői véleményekben találkozunk. Abban azonban egyetértek Kamenec úrral, hogy a fenti szavak azokra vonatkoznak, akik a hatvanas évek Csehszlovákiájában az »emberarcú szocializmus« hitvallói voltak. Képzelnék el, hogy törekvéseikért kötél járt volna nekik!”

* * *

A március 11-i ünnepségen az elnöki asztalnál Malfatti-Esterházy Alice, a szlovákiai mártír politikus leánya, Halzl József, a Rákóczi Szövetség elnöke és Szabó Tibor, a HTMH elnöke foglalt helyet.

A Himnusz után, *Szabó Tibor* a következő szavakkal nyitotta meg az emlékünnepeket: „Magyarok és nem magyarok emlékeznek most Esterházy Jánosra, aki példát mutatott politikai és erkölcsi helytállásból, egyben mintát nyújtott át magatartásból.” Majd üdvözölte a vendégeket és felolvasta Habsburg Ottó levelét, melyben együttérzéséről biztosította a megjelenőket.

Azt lehet mondani, hogy jelen volt a Kárpát-medence magyarjainak színe-java. De nekem örömömre szolgált az is, hogy találkozhattam azzal a cseh jezsuita atyával, František Liznával, aki abban a morvaországi mírovi börtönkápolnában celebrálja már évek óta a misét, ahol a mártír felvidéki politikus életének utolsó éveit töltötte. S az is kellemes meglepetésként hatott, hogy az ifjabb János is megjelent az ünnepségen, aki ez idáig távol tartotta magát minden hasonló alkalmától. De szép gesztus volt Edelsheim Gyulai Ilona grófnőtől, Horthy menyétől is, hogy megjelent.

Mádl Ferenc köztársasági elnök kifejtette, a gróf áldozata arra tanít, hogy „gondoskodó figyelemmel igényeljük a határainkon túl élő magyar kisebbségek egyenrangúságának biztosítását”. Leszögezte, egy karizmatikus személyiség előtt hajtunk fejet, aki tudatosan vállalta a kisebbségi sorsot. Esterházy hitt a Szent Istváni államban és a békés együttélésben. Honszerete Széchenyiéhez volt mérhető. Mindig a megbékélést, a kiegyezést, a kézfogást sürgette, amit történelmi parancsnak tartott. Ezért emelt szót a kisebbségi jogsérelmek ügyében, de a zsidók deportálása ellen is, s a szlovák autonómiát támogatta. Am a kisebbségi sors szolgálatában két malomkő közé került. Pedig önkéntes vállalása mellett, figyelembe vette a szlovákság érdekeit is. 1944 elején nevetséges ok miatt fosztották meg mandátumától és politikai pert indítottak ellene az állam rágalmozásának vádjával, s így bujdosni volt kénytelen.

Az történt ugyanis, hogy amikor 1943 nyarán Poprádon fel akart szállni a Tátra expresszre, helyette motoros gyorsvonat futott be a pályaudvarra. Esterházy felszállás után fennhangon mondogatta: „Mi ez, kérem, ez egy közönséges harmadosztályú kocsis, s még erre mondják, hogy Tátra Expressz. Ez egy közönséges svindli, mint minden ebben az országban.” A kortársak visszaemlékezése szerint, a képviselőt a pozsonyi állomáson tüntető tömeg fogadta, mert utolsó mondata sértette a szuperérzékeny nacionalista füleket és a parlament minden skrupulus nélkül fosztotta meg mandátumától, hiszen személye nagyon kellemetlen volt sok pap számára. Nyilván lelkiismeret-furdalást váltott ki jelenléte a törvényhozásban. Azelőtt is próbálkoztak már ilyesmivel, de sikertelenül. Egyszer az volt a „vád”, hogy kocsivezetés közben cigarettázott.

Ámde sziklaszilárd talajon állt – folytatta az államfő –, mert mögötte a magyarok zárt közössége sorakozott föl. Elutasította úgy a jobboldali, mint a baloldali szélsőségeket.

„Mi a kereszt helyébe nem helyezük a nyilat, mi megmaradunk a krisztusi kereszt mellett, az a mi jelvényünk!” – nyilatkozta a gróf. A másik oldalon a bolsevista uralom borzalmairól és gaztetteiről sem voltak bal(ek)osan entellektüel illúziói: „csak egyet kérhetünk az Úristentől, hogy engedje meg minél kevesebb áldozat árán ennek az egész világot megméltelyezni akaró mozgalomnak minél előbb való teljes letörését”.

Jelképnek is megfelel – fejezte be az elnök –, hogy 12 év érdemes politikai munka után 12 kínlódásokkal teli esztendő várt rá. S hamvairól máig sem tudunk semmit. Követendő példát hagyott ránk. A többségnek a kisebbséggel békésen együtt élve kell keresni a közös boldogulást. Áldozata nem maradt gyümölcs nélkül. Ez majd az Európai Unióban megvalósul. Ha majd az esztergomi–párkányi híd végre állni fog, Esterházy János érdemeit fogja hirdetni.

Mariska, János testvére látogatta a lipótvári, majd a morvaországi Mírov várbörtönében. Ez növelte a család kiadásait, hiszen messzire kellett utazni. Akkor betegedett meg a szíve, s egy tüdőgyulladás is átesett, aminek élete végéig tartó asztma lett a következménye. Leánya, Zsófia így emlékszik erre az időszakra: „Így élt édesanyám ebben az ellenséges környezetben, amely falként vette körül. A végsőig harcolt azért, hogy legalább a méltó halált biztosíthassa testvére számára. Erről az igyekezetéről Zygmunt Mycielski számol be emlékirataiban: »Csehszlovákiában, egy börtönben halt meg fivérem sógora, Esterházy János, akit 1949-ben, miután a Szovjetunió egyik északi köztársaságából hazaszállították, halálra ítélték [valójában távollétében, még hazaszállítása előtt hozták meg a halálos ítéletet], majd a halálbüntetést életfogytiglanra változtatták. Nemes lelkű, jószágos, mondhatnám szent ember volt. Nemcsak az övéit, hanem mindenkit szeretett.« Azt kérte, hogy testvérénél, az én sógornőm, Mycielski Mariska lakásában halhasson meg. Az ilyen halál méltóságteljes, ez a méltóság véteik el a lágerekben, a száműzetésben, a tömeggyilkosságok esetében. Vajon mit tudott, mit gondolt, mit érzett Esterházy János magányosan haldokolva abban a cseh börtönben, magányban töltött tizenkét év után? Mariska azt írja, hogy sokat imádkozott. A lágerekben nem sok imádkozó embert láttam. (...) Tudomásomra jutott néhány részlet Esterházy János halálával kapcsolatban. Mariska ezt írja: 'Február 24-én láttam őt utoljára, fél órát tölthettem el vele. Egy hordágyon feküdt, leülhettem mellé. Még ekkor is nekem akart a kedvembe járni, s megkérte az őt, engedje meg, hogy rágyújtsak egy cigarettára, de én természetesen nem gyújtottam rá. Beszélni kezdtem, hogy ő összeszedhesse magát. A betegségéről részletesen, de úgy beszélt, mintha egy másik emberről volna szó. Mosolyogva jegyezte meg, hogy úgy injekciózták fel erre a vizitire, mint a versenylóvakat szokták a versenyre, s az orvosok – minden eshetőségre számítva – ugrásra készen várokoztak a folyosón. Határozottan került olyan témákat, amelyekről elérzékenyülhettem volna.

A börtönparancsnoktól szerettem volna felvilágosítást kérni János állapotáról, de nem volt hajlandó fogadni. Másnap Etus lányomat küldtem be hozzá, s őt is elutasította mondván, hogy: – Esterházy Jánost sem élve, sem halva nem adom ki! (...) Gondold csak meg, micsoda szadizmus ilyesmit mondani, s ráadásul közölte, hogy a holttestet elhamvasztja, és még a hamvakat sem adja ki. (...) Március 8-án érkezett meg a halálhíre, s azt is megírták, hogy elhamvasztják, s nem adják ki a hamvait. Lemaradtam arról, hogy megegyeszer lássam. (...) Az itteni gyászmise után, elmentem a börtönbe a halotti anyakönyvi kivonatért. A börtönparancsnok odajött hozzám, s arra a kérdésemre, hogy mit csinált vele, torz elégedettséggel így válaszolt: »Úgy tettem, ahogy a lányának mondtam. Elhamvasztattam, s a hamvait nem adom ki.« Ez már sok volt nekem, s megjegyeztem, hogy bizonyára azért nem adja ki, mert szétszórta. Azt mondta, hogy nem szórtta szét, megvannak a hamvak, de nem adja oda. A leveleket sem (...) becsületszóra mondom, hogy életemben egyszer találkoztam ilyen szadista emberrel, az természetesen, gestapós volt.

Tán nem kell mondanom, hogy mindezek ellenére mindent megteszek a hamvak megszerzéséért. Az a gondolat, hogy valahol, egy krematórium raktárában kallódik az urna, elviselhetetlen számomra, már csak azért is, mert János elmondta, nagyon szeretné, ha itthon temetnék el, s én megígértem neki, hogy így lesz. Az efféle ígéreteket akkor is meg kell tartani, ha idegen emberről van szó. János pedig a testvérem. Minden elképzelhető helyre írok, beleértve a pártvezetőket és a köztársasági elnököt, valamint a nagykövetünket is. Attól tartok, hogy hiába töröm magam. Nem tudnál segíteni az ügyben? Te tudod, hogy János a háború alatt milyen sokat tett a lengyelekért. (...) Az egész világ felbolydult a halálhír hallatán, naponta kapok leveleket olyanoktól, akik a rádióból szereztek tudomást János haláláról. (...) Ha egy élő embert

megbüntetnek, azt értem, de egy halottat büntetni és bosszút állni egy idős védtelen nőn, hát illik ezt?» (Zygmunt Mycielski: *Pamiętniki 1950–1959*, Iskry, Varsó 1999) (...) Anyám ötvenhárom éves volt ekkor. (...) János nagybátyám hamvaiért folytatott küzdelem kudarccal végződött. (...) az újlaki plébános olyan gyáva volt, hogy a gyászmise celebrálását ugyan elvállalta, de hogy kinek a lelkiüdvéért, azt nem.”

Mycielski emlékiratairól egy recenzió jelent meg, melyben a következőket olvashatjuk: „Az öncélú kegyetlenség által uralt világ vicсорog ránk Esterházy Jánosnak (...) idézett történetéből. (...) 1957 tavaszán halt meg egy börtönben. Nővéreinek... azt ugyan megengedték, hogy halála előtt meglátogassa, de azután azt kellett hallani a börtönparancsnoktól: »Esterházy Jánost sem élve, sem halva nem adom ki.« És kezdetét vette a küzdelem a halott testvér poraiért. Antigone harca. (...) Esterházy János története a könyv egyik legmegrázóbb részlete.”

Csáky Pál, a szlovák kormány miniszterelnök-helyettese – a Magyar Koalíció Pártjának alelnöke – „Esterházy és a szlovákiai magyarság” kapcsolatáról értekezett. Az évforduló patetikus ünnepélyességre csábít – mondta a politikus –, Esterházy követett és követhetett el hibákat. Szinte felfoghatatlan az a naivitás, mellyel Husákhhoz fordult a háború után, hiszen ismerte a hatalmi technikákat. A sorssal szemben kihívó magatartása tragédiába torkollott. Csalódni kellett, mert más volt a dolgok logikája. Hiszen ő került elsőként a célkeresztbe. Túlnőtt szűkebb hazáján, így az összmagyarság kegyelettel őrzi emlékét. A róla kialakított torzkép nem teszi lehetővé a rehabilitását szülőföldjén. Május 15-e a felvidéki magyarság ünnepe, hiszen azon a napon mondott nemet az embertelenségre a szlovák parlament. Ekkor adják ki a Pro Probitate (A helytállásért) díjat azoknak, akik a legtöbbet teszik a szlovákiai magyarok megmaradásáért. Csáky Mihály mondta róla, hogy igazán nagygyá a balsorsban lett. A legtöbb ember a börtönben kivetkőzött fokozatosan emberi mivoltából. Esterházy az ő sülyedésük arányában, napról-napra nőtt és nekünk is ragyog.

„Mert, ha nagy volt Esterházy János mint kisebbségi politikus, igazán nagygyá nem dicsőséget teljében, hanem a balsorsban nőtt – írta Csáky Mihály rabtársra halálának évében – Páratlan lelkierővel viselte (...) a rabságot Esterházy. Soha egy panasz, egy zokszó vagy lázongás a sors ellen. Némán, méltósággal viselte sorsát – tovább erősödve hitben, meggyőződésben. Olyannyira, hogy a rabtartók kénytelenek voltak őt számtalanszor más fogházba áthelyezni, mert az ő magatartása, a belső meggyőződés belőle áramló ereje környezetére – úgy a rabtársakra, mint a személyzetre kommunista szempontból káros befolyást gyakorolt.

Utoljára azt üzenete a fogházból, hogy átadta magát Isten akaratának, és szenvedéseit, valamint életét felajánlja a magyar haza felszabadulásáért.”

Mint gyermek bizonyára álmódott – folytatta Csáky Pál. – Talán arról, hogy száz év múlva testvériségben fognak a nemzetek élni. S bizonyára a szeretetről és a szlovákiai magyarság jogairól is. Nyilván meglepné, hogy kései utódainak is ugyanarról kell szólni, mint neki. Az elfogultságokon csodálkozhatna, de felülemelkedne rajtuk. Nyugalmán ez semmit sem változtatna.

Csáky beszédét követően *Halzl József* számolt be a Rákóczi Szövetségnek az ünnepelt emléke ápolásában végzett munkájáról. Habár a Szövetség a fejedelem szellemi örökségét vallja a magáénak, nincs ellentmondás e két nagy személyiség eszméi között. 1991-ben alakult meg az Esterházy János Emlékbizottság és a ház, amelyben egykor a gróf lakott, leleplezték emléktábláját. Rehabilitálása érdekében is lépéseket tettek.

Ezidáig azonban csak Oroszország rehabilitálta 1993-ban. Moshe Bejski elismerő sorai is idetartoznak: „A Yad Vashem, a Holocaust Mártírok és Hősök Emlékbizottság Hivatalában (...) néhai Esterházy János tetteire és tevékenységére vonatkozó tanúvallomásokot és dokumentumokat kaptunk kézhez arról az időszakról, amikor a második világháború alatt a náci közegek a zsidókat üldözték és likvidálták (...) Esterházy János neve, bátor helytállása és igazságérzete miatt örökre emlékezetes lesz a szlovák zsidóság és minden zsidó számára.” (Jeruzsálem, 1994. január 13.)

A Rákóczi Szövetség elnöke úgy vélte, a szlovák–magyar viszonyban örömteli változások következtek be, így nem lehet probléma a vértanú politikus rehabilitálása. Úgy látszik, nem szerzett tudomást róla, mi zajlott a szlovák parlamentben alkotmánymódosítás ürügyén. Akik látták, megcsömörlöttek a hetekig zubogó tömény magyargyűlölet hallatán. Nem vélet-

len hát, ha azután a firkászok felbátorodtak, s országszerte áthúzott H-betűket pingáltak színházra, templomra, főkonzulátusra, iskolára. Az Esterházy-ünnepségek utáni szlovák parlamenti vita sem ezt jelzi, hiszen még az MKP koalíciós partnerei is elítélték a párt vezetőinek részvételét ezen a rendezvényen. Szlovákiában ellentmondásos személyiségnek tartják – folytatta Halzl. – Ez részben még igaz is lehetne, hiszen otthon maradt szülőföldjén, nem a karrier után nyúlt, pedig Magyarországon ünnepeelt politikus volt. Ott maradt, ahol cserébe gyűlöletet kapott. Pedig ő a közös gyökerekről sosem feledkezett meg.

„Egy alkotásnak maradandóságát nem az biztosítja, ha azt állandóan ellentétek kiélezésével, mások hátrányára iparkodnak megalapozni, hanem egyedül az, ha azt a mindenkiért való munka átfogó ereje hatja át. Amikor mi, magyarok, jövő céljainkat kovácsoljuk, ebből indulunk ki. Nem az a jelszavunk, hogy valaki vagy bárki ellen, hanem mindenkiért, akivel egy a sorsközösségünk a dunai medencében.” Majd Sella Zoltán előadóművész idézett beszédeiből, írásaiból. Bizony néha ostorcsapásként hatottak gondolatai, mivel a mai utódok messze kerültek attól az erkölcsi magaslattól, melyet Esterházy pályáivá jelentett: „Soha semmilyen jogunkról lemondani nem fogunk, mert csak az a nemzet veszhet el, amely önként mond le valamely jogáról.”

Ezután került sor az Esterházy János Emlékérem átadására. Egyiket a *Magyar Koalíció Pártja* kapta – az Emlékbizottság szerint – bátor kiállásért. Németh Zsolt mondta el az MKP laudációját. „Benes elnök Esterházy pártja számára kormányzati szerepet, neki magának pedig tárcs nélküli miniszteri posztot ajánlott fel kormányában, ő azonban ezt csak akkor fogadta volna el, ha előbb a kormány érdemi változtatásokat hoz a kisebbségekkel szembeni politikájában.” Lengyel származására és politikusi pályájára utalva, a gróft visegrádi személyiségnek nevezte, aki az emberi szolidaritás magyar példaképe annak a tragikus történelmi firtornak ellenére is, hogy különbözőképpen ítélik meg ezekben az országokban. A politikus számunkra – mondta a politikai államtitkár – az összefogás és összetartozás közös jelképe, hiszen a szlovák–magyar kiengesztelődést tartotta élete fő küldetésének. Sorsa, emberi nagysága megegyezik Raoul Wallenbergével.

A második kitüntetett *František Mikloško*, a rendszerváltás után a szlovák parlament elnöke, aki egyik szamizdat írásában foglalkozott Esterházy rendkívüli személyiségével: „Esterházy lélekben és viselkedésében is arisztokrata volt. Sugárzott belőle valami, ami mindenkit magával ragadott.” – írta Mikloško 1988-ban – Miután Szibériába hurcolták, egy alkalommal a parancsnok lépett a barakkba: „– Esterházy! – Mikor a gróf előállt, így szólt: – Velem jön! – Társai lélekben már búcsúztak tőle. Mikor kimentek a barakkból, a parancsnok kivette a táborból, s ott így szólt: – Miután találkoztunk, elmondtam otthon a feleségemnek, milyen rendkívüli ember lakik itt a táborban. Ma van a feleségem születésnapja és megkért, kérdezném meg, nem töltené-e velünk a mai estét. Esterházy aznap este a táborparancsnokéknál volt.”

*František Mikloško*t Duka Zólyomi Árpád, parlamenti képviselő méltatta. Esterházyt emberségéért, magyarságáért és toleranciájáért tiszteljük – mondotta. – A szlovák parlament Mikloško idejében megkövette a zsidókat és németeket. (Sajnos nem említette, a magyarokat elmulasztotta.) Majd ismertette a Nyitrán született díjazott életpályát, melyet házkutatások, szamizdatok jellemeztek. Foglalkozását tekintve matematikus, de 1983 után kétéves munkásságként volt kénytelen élni. Ő volt az a férfi, aki a híres pozsonyi gyertyás tüntetést szervezte, amely az első komoly szlovák antikommunista megmozdulás volt.

Mikloško megköszönve a megtiszteltetést elmondta, amikor adatokat gyűjtött még a kommunizmus idősza alatt az egyház üldözéséről, akkor szerzett tudomást Esterházy János kivételes személyiségéről, aki a mírovi börtönkórházban szent emberként halt meg. A politikust ellentmondásos személyiségnek mondják Szlovákiában. Azt, hogy Horthyt üdvözölte Kasán, kedvezőtlenül ítélik meg – mondta a kitüntetett. (Érdekes, ezt Jozef Čársky kassai püspöki adminisztrátor esetében nem szokás felróni.) – Mégis 1947-ben, amikor kimondták rá a halálos ítéletet, alapvetően megsértették a törvényt. De amikor a politikatörténetet különböző módon ítélik meg, s nehéz a megegyezés, csak egy dolog által lehetséges egy személy megítélése: az emberi hozzáállás által.

„Megrendülten, tehetetlenül és szívütöten állunk az ítélet előtt – írta a Magyar Nemzet 1947. október 5-én. – Az igazság újra csatát vesztett Szlovákiában. Halálos ítélet mentő körülmény nélküli végkonklúzió. Kötélhalál: *aljas indokból elkövetett tett megbélyegzése*. És a tempó és

a gyorsaság, amivel ezt az ítéletet keresztülhajsolták, egyetlenegy tárgyalás, suba alatt, védelem és védekezés, sőt vádolt nélkül. *Micsoda nemzet ez? A nyílt fórumon, a világ színe előtt, micsoda bátorság, mekkora arcátlanság így hazudni!* Hitler tanulni jöhetne: nemhiába volt Szlovákia a Führer mintaállama. Most felülmúlta mesterét is. (...) *a fasizmus* [pontosabban: a nemzeti-szocializmus] szlovákiai egyetlen ellenlábását fejvesztésre ítéli. *Ez tiszta gyilkosság, de a bírák még nem tudják, hogy ugyanakkor öngyilkosság is.* A szlovák nemzet, a szlovák antifasizmus ezzel az ítélettel kimondotta önmaga felett az erkölcsi, halálos ítéletet. A büntudat teljes hiánya judicium-hiányra mutat. (...) Az áldozatok újra a szlovákiai magyarok, mert Esterházy személyében az *egész szlovákiai magyarság nyakába dobták a kötelet.* A szlovákiai magyarok alkotják a bűnbakot, mely a nagyobb szlovák bűnöket hatálytalanítja.”

Harmadikként *Lénár Károly* tardoskeddi esperes, pápai káplán kapta meg az emlékérmét. Ót Bara Mihály tardoskeddi polgármester méltatta. Elmondta, 17 évre ítélték, s ebből „csak” 12 évet kellett letöltenie a kommunista börtönökben, majd 7 évig üvegcsiszolóként dolgozott. A kitüntetett szavai a rá jellemző szerénységet tükrözték: „Annyi szép beszéd hangzott el, nem tudok mást mondani, csak köszönöm szépen.”

Esterházy Alice zárszavában köszönetet mondott Mádl Ferencnek, hogy a Parlamentben lehetett az ünnepség, majd méltatta az osztrákokat, mert az elsők voltak, akik kiálltak Esterházy János mellett.

„... engedjék meg, hogy egy egyenesen szenthez hasonló kisebbségi képviselőt nevezzek meg – mondta a prágai Károly Egyetemen 1991-ben Herbert Schambeck professzor, az osztrák Szövetségi Tanács elnöke –, mégpedig országuk magyar kisebbségének képviselőjét, gróf Esterházy Jánost, aki országukban sokéves súlyos üldöztetés után 1957-ben vesztette életét. Neki – és országuk sok más mártírjának is – szól mélyen átérzett megemlékezésem. Az ő és az összes többi nagy áldozat nem lesz hiábavaló, ha mindnyájan együtt tanulunk a szenvedés történelméből, hogy közösen léphessünk a békés együttélés jövőbe vezető útjára.”

Alice grófnő hangsúlyozta, nem politikusként szól, hanem leányaként. S figyelmeztetésként hangzottak szavai mindenki számára, hogy *nem a hatalom szeretete, hanem a szeretet hatalma* jellemezte édesapja pályafutását. Erre egy példát említett. Amikor egyszer váratlanul lépett be apja dolgozószobájába, egy koffernyi magyar útlevelet látott meg. Ezen a módon mentte édesapja a zsidókat és üldözötteket Szlovákiából. Először fajuk miatt üldöztek embereket, majd azért, mert egy osztályhoz tartoztak – mondotta a grófnő. – *Sajnos, a második náci-bergi per elmaradt, s a kommunizmus bűnei és embertelensége fölött nem ítélték.*

Kitért a szlovákok által hangoztatott vádakra is. A rágalmakat, melyek akadályozzák a megértést, olyan történészek szórják Esterházyra, akik korábban marxisták voltak, most megsoniviszták. Felhántorgatják, hogy fogadta Horthy Kassán. De arról már megfélemedtek, hogy mit kért a kormányzótól.

„Mi, itt maradt magyarok – mondotta Kassa képviselője 1938. szeptember 11-én a kormányzóknak – ígérjük, hogy kezét adunk az itt élő szlovák testvéreinknek és velük együtt dolgozunk a szebb jövőért. Az ideát lévő magyaroktól pedig kérem, hogy az ide csatolt szlovákok nemzeti érzéseit tartsák a legmélyebb tiszteletben, engedjék meg, hogy ugyanúgy élhessenek itt, mint ahogy azt mi magunknak odaát követeljük.”

Schutz idézett írásában arra is felhívja a figyelmet, mi lenne, ha a környező országos külügyminisztériumai tiltakozó jegyzékeket nyújtanának át az Andrej Hlinka- és L'udovít Štúr-ünnepségek alkalmával. Az érv jó, mégis sántít. Ez a két „úriember” a magyarokkal, illetve csehekkel szemben mindig gyűlölködő politikát folytatott, szöges ellentétben Esterházyval. Életművében nem találunk a fentiekhez hasonló gondolatokat. Sajnos, csak előítéleteket, holott mindketten teológiai végzettséggel rendelkeztek, sőt az előbbi prelátus is lett.

János gróf kétszáz szlovák vasutas elbocsátását gátolta meg – sorolta tovább Alice grófnő –, segített a Slovenská jadnota című lap megalapításában. Amikor nem szavazta meg a deportálásról szóló törvényt, akkor *morális olimpiai győzelmet aratott*, mely mindkét nép számára közös. „Én (...) mint az itteni magyarság képviselője leszögezem (...) és kérem tudomásul venni – mondta a szlovák parlament elnökének 1942-ben, – hogy azért nem szavazok a javaslat mellett, hanem ellene, mert mint magyar és keresztény (...) a javaslatot istentelennek és embertelennek tartom.” Martin Sokol házelnököt a háború után öt évre ítélték, Esterházyt halálra.

S ha már az antiszemita Hlinka plébános neve is szóba került, érdemes idézni Ján Ěarnogurský, szlovák igazságügy miniszter véleményét: „Esterházy Jánost 1947-ben igazságtalanul ítélték halálra, miközben még az akkor hatályos vonatkozó törvényt is megsértették. Jogi rehabilitálás azonban jelenlegi jogrendünk nem teszi lehetővé. (...) A legfelsőbb bíróság 1995-ben megállapította, a törvénnyel kapcsolatban semmilyen perújrafelvétel [nem lehetséges] (...), sőt panaszt sem lehet emelni törvénysértés címén. (...) két dologért ítélték el a grófot. Az egyik az volt, hogy Andrej Hlinkával aláírt egy közös ellenzéki fellépésről szóló szerződést. Abszurdum, hogy Hlinkáról állami kitüntetést neveztek el, képmása az ezerkoronás bankjegyen is szerepel, Esterházyval szemben pedig továbbra is érvényes a halálos ítélet.” (Új Szó 2001. 3. 29. 5. old.)

Peter Schutz említette cikkében azt, hogy Esterházy a deportálások ellen szavazott, elemtáris minimumnak tartja. Abban a korban azonban ez nem volt az. Ezt bizonyítja az is, hogy csak ő nem szavazta meg. „Esterházy azonban még azelőtt, szlovák »kollégáival« együtt, például felemelte kezét a zsidó kódex mellett, amely »csak« a vagyon kisajátításáról és polgári jogok elvesztéséről szólt. Ezért valóban »ellentmondásos« és a magyarok igazán jobban válogathatnák meg, kiről emlékeznek meg kegyelettel és ki előtt tisztelegnek szép parlamentjünkben.” Az újságíró nem tudja, hogy a Zsidó Kódexet, mely Európa legkegyetlenebb fajgyűlölő rendelkezése volt, beleértve a nürnbergi törvényeket is, a szlovák törvényhozás sohasem szavazta meg. A kormány ugyanis rendeletként bocsátotta ki. S azt is le kell szögeznünk, hogy a szlovákiai magyarok egyetlen zsidó tulajdont sem arizáltak. Erre Esterházy János és párta kényesen ügyelt. S tudatosítani kell – fejezte be a vértanú leánya –, hogy a szlovákok és magyarok is közös hitben élnek, melynek jelképe a kereszt.

Ugyanaznap délután a Szép utca 3. számú házban lévő emléktáblát koszorúzták meg, majd a közeli Ferenciek templomában emlékmisét tartottak.

Az évforduló alkalmával jelentette meg a Századvég Kiadó az Esterházy János Emlékkönyvet. Kár, hogy számos elírás található benne (pl. Esterházy halálának helye nem Mírov, hanem Mírov).

Balassa Zoltán

Domokos Pál Péterre emlékezünk

Az élet méltó megélésének példája¹

Domokos Pál Péter nem készült néprajztudósnak. Életéről vallva 1979-ben olyan szeretettel és tisztelettel emlékezett meg volt tanítójáról, hogy ebből és később néhány lépéséből is úgy tűnik, ő is olyan tanító akart lenni mint ők. Ezért végezte el a tanítóképzőt Csíksomlyón. Jó és képzett tanító kívánt lenni, aki élete minden percében, a gyermekeket tanítva, igazítva szolgálja népét. Amint egyik könyve címéül is választotta: „Édes hazámnak akartam szolgálni...”. Ez volt a jelmondata, hitvallása, ennek alapján élte meg – mint jónéhányan nagyjaink közül – az élményt, ami olyan romantikusan hangzik: *a magyarságát*. Ezt a magyarságélményt kívánta továbbadni a fiataloknak. A zenével, a magyar zenével és népdalok erejével, a múlt titkainak felfedezésével, minden eszközzel, de elsősorban mindig a fiatalokat tanítván. Úgy érezte, hogy ehhez még több tudásra van szüksége, ezért tanult. „Valami belső indíttatás azt mondta – írta később magáról –, hogy tanuljak, tanuljak, mert az élet méltó megéléséhez kevés az az ismeret, amit Csíksomlyón szereztem.” Mire kevés? A méltó életre, aminek lényege – egész életéből ez világlik ki – a szolgálat.

Amikor a román kormány leparancsolja a tanító katedráról, kiűzi az iskolából – ahol a tanítás mellett énekkarokat is szervezett és vezetett, fiatalokat gyűjtött maga köré és lelkesített,

¹ Elhangzott *Domokos Pál Péter, a néprajztudós* címmel 2001. április 11-én, a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, a Magyar Néprajzi Társaság és az Erdélyi Szövetség által Domokos Pál Péter születésének 100. évfordulójára rendezett Emlékkülönségen (Szerk.).